

Жанна Некрашэвіч-Кароткая

Лацінамоўная эпіка як сродак перадачы сацыяльнага
(сімвалічнага) капітала ў літаратуры Рэнэсансу.
Мастацкі вопыт Вялікага Княства Літоўскага

Помнікі эпічнай паэзіі прадстаўляюць каштоўны пазнавальны матэрыял, які дапамагае рэканструаваць ход канкрэтных гістарычных падзей, сфарміраваць уяўленне пра аксіялагічныя арыенціры і ментальныя прыярытэты народа. Эпічны жанр у гісторыі літаратуры займае асобае месца, пра што трапна сказаў даследчык эпасу ў раманскіх літаратурах Лео Польшман: “Літаратурны эпас – гэта заўсёды свайго роду цуд, – яго ўзнікненне ёсць вялікая таямніца, міласць, веліч, якая даецца чалавеку “*par aventure (sic!)*”. І, як усе таямніцы, ён валодае сваёй непераадольнай прыцягальнасцю, абуджае імкненне да зразумення, вытлумачэння, да адказу на пытанне, як узнікае і адкуль бярэцца яго такая неспасцігальна магутная надзённасць” (Pollmann 1966: 89). З часоў антычнасці аж да эпохі позняга Барока эпіка (*epos, epopoieia, carmen heroicum*) ацэньвалася нарматыўнымі паэтыкамі як узорны паэтычны жанр. Так, Марка Джаралама Віда (яго вершаваны трактат па паэтыцы ўпершыню пабачыў свет у 1527 г.), адзначыўшы разнастайнасць паэтычных жанраў, падкрэсліў: “Sed nullum e numero carmen praestantius omni, // Quam quo post divos heroum facta recensent, // Versibus unde etiam nomen fecere minores” (Vida s. a.: 4-5 n. n.)¹. Аднак адзін з узроўняў эстэтычнага ўспрыняцця *carminis heroici* захоўваўся да часоў позняга Барока: Мацей Казімір Сарбеўскі прысвяціў адзін з сваіх найбольш аб’ёмістых трактатаў эпічнай паэзіі, назваўшы яе *perfecta poesis*.

Вылучэнне лацінамоўнай эпікі Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ) у якасці аб’екта гэтага даследавання матывуецца ў першую чаргу адпаведнымі жанравымі прыярытэтамі літаратуры дадзенага рэгіёна ў акрэслены перыяд. Сяргей Кавалёў лічыць гераічную эпіку вядучым жанрам у шматмоўнай паэзіі Беларусі і Літвы 16-пачатку 17 стст. (гл.: Кавалёў 2010: 329) Навуковая каштоўнасць менавіта гэтай часткі літаратурнай спадчыны ВКЛ верыфікуецца канцэпцыямі сучасных гісторыкаў, у якіх ВКЛ прэзентуецца як асобая цывілізацыя Еўропы, прычым “не мазаіка, складзеная з розных цывілізацый, а іх спалучэнне” (Bumblauskas 2005: 440). Уплыў культурнай

¹ Аднак з усяго мноства паэтычных твораў няма ніводнага больш выдатнага, чым той, у якім распавядаюць спачатку пра багоў, а потым пра падзвігі герояў, адкуль і далі нашчадкі назву вершам (тут і далей пераклад з лацінскай мовы наш. – Ж. Н.-К.).

спадчыны гэтай цывілізацыі адчуваецца да сённяшняга дня на самых розных узроўнях. “Многія стэрэатыпы грамадскіх паводзін, – даводзіць Алесь Краўцэвіч, – так званы нацыянальны менталітэт – у цяперашніх нашчадкаў ВКЛ сягаюць карэннямі таксама туды, у больш чым пяцісотгадовую традыцыю арганізацыі жыцця федэратыўнай поліэтнічнай дзяржавы” (Краўцэвіч 2008: 9). Дадзены культурны феномен тлумачыцца фактам існавання на пэўным храналагічным адрэзку асобай палітычнай супольнасці – *natio lituanica*, у межах якой, на думку Маціаса Ніндарфа, “адрозненні ў паходжанні, этнічнай і канфесійнай прыналежнасці шляхты не былі знішчаны, але іх значнасць была зніжана” (Niendorf 2006: 217). Аднак, пры вывучэнні літаратуры ВКЛ, асабліва лацінамоўнай, імкненне адштурхоўвацца ад паняцця ‘нацыянальнае’ ў занадта вузкім яго разуменні можа адыграць негатыўную ролю.

Асобныя помнікі лацінамоўнай эпохі ВКЛ разглядаюцца ў працах беларускіх і літоўскіх вучоных². Дзякуючы даследаванням і перакладам Бенядзіктаса Казлаўскаса, Марцалінаса Рочкі, Эўгеніі Ульчынайтэ, Сігітаса Нарбутаса, Віктара Дарашкевіча, Якава Парэцкага, Алеся Жлуткі, Сяргея Кавалёва многія лацінамоўныя паэмы трывала ўвайшлі ў кантэкст гісторыі, адпаведна, беларускай і літоўскай літаратур. Разам з тым, да сённяшняга дня бракуе спецыяльнага даследавання, прысвечанага менавіта лацінамоўнай эпочнай паэзіі. Гэта адносіцца да гісторыі літаратуры не толькі ВКЛ, але і іншых краін Еўропы. Фактычна, адзіным такім даследаваннем з’яўляецца вялікі артыкул Хайнца Гофмана. У параўнанні з папярэднімі вучонымі, якія традыцыйна адштурхоўваліся ад творчых здабыткаў “калыскі” с’юрапейскага Рэнэсансу – Італіі, Гофман пашырыў геаграфічны дыяпазон сваёй працы ў накірунку паўночных дзяржаў – Германіі, Англіі, Галандыі, Швецыі. Аднак з ліку эпочных паэм, створаных у ВКЛ, нямецкі вучоны прыгадвае толькі “Радзівіліяду”, пры гэтым памылкова сцвярджаючы, што яна была прысвечана Мікалаю Радзівілу Чорнаму (Hoffmann 2001: 155).

² У кантэксце гісторыі ўкраінскай літаратуры першапачаткова разглядалася творчасць Мікалая Гусоўскага. Так, у 1987 г. урывак з паэмы *Песня пра зубра*, а таксама паэма *Пра перамогу над туркамі* ў перакладзе на ўкраінскую мову В. Маслюка былі змешчаны ў зборніку *Українська поезія XVI століття* (гл.: Засенко та ін. 1987: 71-86). Аднак у пазнейшых хрэстаматыях старажытнай украінскай паэзіі імя гэтага паэта не сустракаецца ў пераліку аўтараў (гл., напр.: Суліма 1998). Васіль Ярэменка ва ўступным артыкуле да першага тома выдання *Слово многоцінне* (Київ 2006) тлумачыць, што творы Мікалая Гусоўскага не былі ўключаны ў гэты зборнік з павагі да пазіцыі беларускіх літаратуразнаўцаў. Праўда, далей вучоны слухна заўважае: “Але ён – агульнаславянскі паэт, і правы на яго могуць адстойваць і ўкраінцы, і палякі, дый, магчыма, літоўцы” (Яременко 2006: 20). На шчасце, нават пасля дэкларацыі такой занадта пурыстычнай пазіцыі ўвага ўкраінскіх даследчыкаў да творчасці Мікалая Гусоўскага не аслабела. Так, у 2007 г ў Роўне выйшла паралельнае перавыданне *Песні пра зубра* (гл.: Гусовський 2007). Поўны тэкст паэмы разам з эпиграмай Людовіку Альфію і прысвячэннем каралеве Боне пераклаў на ўкраінскую мову Андрэй Садамора. На нашу думку, гэты пераклад з’яўляецца адным з найлепшых славянамоўных пераставарэнняў паэмы Мікалая Гусоўскага.

Да таго ж, гаворачы пра лацінамоўныя паэмы, большасць аўтараў канцэнтруюць перадусім сваю ўвагу на выяўленні ў іх нацыянальных (беларускіх ці літоўскіх) або гістарычных рэалій. Пры гэтым лацінамоўныя паэмы Яна Вісліцкага, Мікалая Гусоўскага, Яна Радвана і іншых аўтараў часта прэзентуюцца ў агульнай выяве літаратурнай эвалюцыі як свайго роду ‘рэч у сабе’, як культурна-эстэтычны феномен, як сведчанне акцэптавання літаратурай ВКЛ еўрапейскай літаратурнай традыцыі.

Тым часам, яшчэ Дмытро Чыжэўскі падкрэсліваў неабходнасць уліку гісторыка-сацыяльнага кантэксту пры вывучэнні літаратурнага твора. “Літаратурная тэорыя, – пісаў ён, – не з’яўляецца адзінай сілай, якая вызначае сабою літаратуру пэўнай эпохі. Літаратурная практыка залежыць і ад іэалогіі свайго часу, і ад сацыяльнай структуры грамадства” (Чыжэўскі 1994: 311). З ліку сучасных даследчыкаў лацінамоўнай эпокі ВКЛ, бадай што, Сігітас Нарбутас, які ў сваёй канцэпцыі абапіраецца на тэорыю рэцэптыўнай эстэтыкі Ганса Роберта Яўса, бліжэй за іншых падышоў да думкі пра недастатковасць чыста літаратуразнаўчых метадаў даследавання прынамсі помнікаў эпчнай паэзіі. Так, вучоны падкрэсліваў, што “гераічны эпас можа ўзнікнуць і атрымаць прызнанне толькі ў сваёй дзяржаве і толькі ў той час, калі, па розных прычынах, грамадства пачынае адчуваць неабходнасць у адраджальнай сіле гісторыі” (Narbutas 2009: 358). Гэтая сіла, на думку вучонага, можа дапамагчы адшукаць неабходныя шляхі ў тых нестабільных умовах, якія бываюць уласцівыя перыядам сутыкнення дзвюх эпох. Такім чынам, С. Нарбутас абгрунтоўвае думку, што працэс узнікнення гераічных паэм і перыяды іх найбольш актыўнага прадукавання звязаны з больш агульнымі тэндэнцыямі не толькі літаратурнага, але перадусім грамадскага развіцця.

Пры разглядзе помнікаў лацінамоўнай эпокі ў кантэксце гісторыі пэўнай літаратуры ўзнікае шэраг праблем, звязаных з пошукамі крытэрыяў нацыянальнай ідэнтыфікацыі таго ці іншага аўтара або твора. Аднак спробы ‘размеркаваць’ лацінамоўную літаратурную спадчыну ВКЛ паводле нацыянальнага прынцыпу амаль заўсёды прыводзяць да тых ці іншых фальсіфікацый. Хутчэй за ўсё, гэтыя спробы на сённяшні дзень вычарпалі свой навуковы патэнцыял. У папярэдніх даследаваннях задача размяшчэння лацінамоўных аўтараў ‘па нацыянальных кватэрах’ вырашалася або шляхам механічнага, мала ці наогул не аргументаванага падзелу (так, як гэта зроблена ў дзявятым томе маскоўскага выдання *История всемирной литературы*, гл.: Балашов 1985), або шляхам уключэння літаратурнай спадчыны ВКЛ у гісторыю толькі адной нацыянальнай літаратуры. Абодва шляхі відавочна выяўляюць сваю недастатковую канструктыўнасць. Менавіта ў ракурсе акрэсленай навуковай праблемы асабліваю актуальнасць набывае наступная заўвага: “Тэорыі нацыянальнай літаратуры, уласна кажучы, не існуе. Апраўданне нацыянальных літаратур з’яўляецца, як правіла, больш або менш гістарычным. Скептыцызм у адносінах да такіх паняццяў, як ‘народ’, ‘ідэнтычнасць’ і да т. п., пазбавіў азначэнне ‘нацыянальнае’ базы тэарэтычнага абгрунтавання. На слабую тэарэтычную базу ўказвае таксама тая акалічнасць, што ‘нацыянальнае’ як прыметнік у назве нацыянальных літаратур азначае розныя катэгорыі” (Колер 2009: 65). Аўтар гэтых слоў, прафесар Гун-Брыт Колер, на пра-

цягу апошніх гадоў каардынуе навуковыя даследаванні вучоных з розных краін (Беларусі, Польшчы, Германіі) у галіне вывучэння славянскіх літаратур, арыентуючыся пры гэтым на распрацаваную П'ерам Бурдзье мастацтвазнаўча-сацыялагічную канцэпцыю, перадусім – на тэорыю поля.

П. Бурдзье канстатуе: тыя, хто прысвячаюць свае навуковыя даследаванні творама мастацтва, ставячы перад сабой розныя задачы і выходзячы з розных тэарэтычных і метадалагічных устаноў, увесь час забываюцца браць пад увагу сацыяльныя прасторы як такія. Тыя дзеячы (*Akteure*), якія прымаюць удзел у вытворчасці культурнай прадукцыі, размяшчаюцца ў гэтых сацыяльных прасторах, якія даследчык называе палямі (літаратурнымі, мастацкімі, навуковымі, філасофскімі і г. д.) (Bourdieu 1997: 33). У якасці прыкладу Бурдзье прыцягвае матэрыял французскай літаратуры XIX ст. Пад полем літаратуры ён разумее поле сіл, у якім узаемадзейнічаюць эканамічныя, палітычныя, рэлігійныя і іншыя фактары. Але магчымасць фарміравання літаратурнага поля Бурдзье звязвае перадусім з пэўным узроўнем сацыяльнага і літаратурнага плюралізму, калі адукацыйная сістэма і пэўныя літаратурныя інстытуты (такія, напрыклад, як літаратурная крытыка) ужо больш ці менш усталяваліся (Bourdieu 2001: 342; Rees 1983; Kandlin 2012). На нашу думку, некаторыя фундаментальныя паняцці гэтай навуковай канцэпцыі могуць паспяхова выкарыстоўвацца ў галіне медыявістычных даследаванняў, прынамсі пры вывучэнні літаратуры ВКЛ XVI-XVII стст. Менавіта ў перыяд Рэнэсансу ў ВКЛ і Польскай Кароне ўсталёўваецца адукацыйная сістэма: першапачаткова – дзякуючы дзейнасці парафіяльных школ і Кракаўскага (Ягелонскага) ўніверсітэта, пазней – дзякуючы дзейнасці Віленскай езуіцкай акадэміі, а таксама езуіцкіх калегій (гл.: Łukaszewicz 1849: 60-67; Дорошкевич 1979: 33-48). Што да літаратурнай крытыкі, то пра яе, у сучасным сэнсе гэтага выразу, гаварыць, канешне, нельга. Аднак, адпаведна спецыфіцы старажытных выданняў, абавязковым элементам іх структуры быў прадмоўна-пасляслоўны комплекс (тэрмін У. Кароткага, гл.: Кароткі 1991: 8), у які ўваходзіла прысвячэнне. Характар гэтых тэкстаў у літаратуры эпохі Адраджэння не абмяжоўваўся выключна лаўдацыйна-прэзентацыйнымі задачамі: у многіх выпадках прысвячэнне выступае як прэзентацыя тых істотных складнікаў, якія фарміруюць габітус (гл.: Bourdieu 1997: 67-68) паэта-эпіка, увасабляюць яго культурны капітал, на грунце якога ён даказвае сваё права здабыць капітал рэальны і – перадусім – сімвалічны. Адпаведныя дэкларацыі можна разглядаць як пачаткі літаратурнай крытыкі, пры гэтым іх можна выявіць як у прысвячэнні, так і ў іншых элементах прадмоўна-пасляслоўнага комплексу выдання эпічнага твора, а таксама ў самім эпічным творы (гл., напр.: Nekrashevich-Karotkaja 2011).

Адзін з цэнтральных тэзісаў канцэпцыі Бурдзье – “палі культурнай вытворчасці займаюць эканамічна і палітычна падначаленае становішча ў полі ўлады” (Bourdieu 1997: 38) – дастаткова выразна верыфікуецца ў кантэксце вывучэння лацінамоўнай эпікі ВКЛ. Усе *carmina heroica* эпохі Рэнэсансу ствараліся ў першую чаргу як сродак маніфестацыі пэўнай палітычнай праграмы і адначасова як сродак яе кананізацыі, на

базе чаго фарміраваўся сімвалічны капітал. Найбольш цікавай у кантэксце разглядаемай навуковай праблемы падаецца наступная заўвага П'ера Бурдзье:

Ступень аўтаномнасці пэўнага поля (а разам з ёю суаднясенне сіл, якія ў ім дзейнічаюць) можа змяняцца ў розныя эпохі і ў залежнасці ад нацыянальных традыцый. Гэтая ступень вызначаецца сімвалічным капіталам, акумуляваным з цягам часу ў працэсе дзейнасці некалькіх пакаленняў, якія змяняюць адно другое (належаная вартасць таких паняццяў, як пісьменнік або філосаф; звязаны з пэўным статусам, як быццам бы інстытуалізаваны дазвол на крытыку ўлады і г. д.). Дзеля гэтага калектыўнага капітала прадукцыя адчуваецца сваё права і абавязак пагарджаць прэтэнзіямі і патрабаваннямі свецкай улады, нават супрацьстаяць ім у імя сваіх уласных законаў і каштоўнасцяў: калі яны праяўляюць сябе іманентна як аб'ектыўная магчымасць або нават патрабаванне вышэйшага розуму, то тыя свабода і смеласць, якія пры іншым стане поля або ў іншым полі былі б недарэчнымі або проста немагчымымі, робяцца нармальнымі і нават банальнымі (Bourdieu 2001: 349-350).

Гэтая характарыстыка надзвычай дакладна акцэнтуюць тыя адметнасці, якія набыў працэс культурнай (найперш літаратурнай) вытворчасці ў эпоху Рэнэсансу. Ніводная папярэдняя эпоха не адкрывала перад творчай асобай столькі магчымасцяў: у прыгожым пісьменстве таго часу “ўсё больш аформлена выступала пісьменніцкая індывідуальнасць” (Роўка 1997: 19). Робячыся прадукцэнтам літаратурнага поля, чалавек Адраджэння мог знайсці найбольш выгаднае прымяненне свайму культурнаму капіталу: для гуманістаў “веды і адукацыя набылі характар асноўнага сродка для забеспячэння жыццёвага дабрабыту” (Münkler, Münkler 2000: 162). Літаратура эпохі Рэнэсансу вызначаецца выразна эксплікаваным імкненнем прадукцэнтаў поля ўздзейнічаць на агентаў поля ўлады. Праграма гэтага ўздзеяння была цесна звязана з эстэтычнай праграмай гуманізму або ідэалогіяй Рэфармацыі і карэкціроўкай гарызонту аксіялагічных каштоўнасцяў у параўнанні з часамі Сярэднявечча. Першасным арыенцірам, які становіцца інтэграцыйным для поля ўлады і поля культурнай вытворчасці фактарам, становіцца імкненне да славы, якая, паводле трапнай заўвагі У. Кароткага, “у секулярызаванай культуры замяшчае сярэднявечны ідэал выратавання душы” (Короткий 1987: 114). Гэтае ўяўленне пра выключнасць і непаўторнасць творчай асобы прадукцэнта літаратурнага поля істотным чынам дапаўняла яго габітус і мела непасрэднае дачыненне да фарміравання сімвалічнага капітала.

Працэдуруючы вышэй працываваньня словы Бурдзье на сітуацыю ВКЛ XVI ст., мы павінны гаварыць, бадай, пра імкненне не столькі пагарджаць патрабаваннямі свецкай улады або супрацьстаяць ім, колькі пра імкненне непасрэдным чынам уплываць на характар гэтых патрабаванняў, дыдактычна ўздзейнічаць на агентаў поля ўлады. Разгалінаванасць апошняга (вышэйшая дзяржаўная (княжацкая) ўлада і ўлада магнатаў), а таксама феномен мецэнацтва абумовілі складанасць і своеасабліваць форм пазіцыяніравання ў адпаведным літаратурным полі, у якім лацінамоўная эпока адносілася да “суб-поля абмежаванай (элітарнай) вытворчасці” (Bourdieu 1997: 39). Гэтае суб-поле, на нашу думку, у часы Рэнэсансу, дамінавала над суб-полем ма-

савай вытворчасці; яго агенты былі пасрэднікамі ў перадачы найбольш каштоўнай часткі сацыяльнага капітала, які пад уплывам пэўнага габітуса (звязанага найперш са спецыфікай сацыяльнай структуры грамадства ВКЛ у эпоху Рэнесансу) набываў характар сімвалічнага капітала.

У працэсе перадачы сімвалічнага капітала, які быў рэлевантны для дадзенага поля і забяспечваў яго найбольш камфортнае ўзаемадзеянне з полем улады, удзельнічалі выхадцы не толькі з ВКЛ, але таксама з Польшкай Кароны (напрыклад, Мацей Стрыйкоўскі) і з краін Заходняй Еўропы (Пэдра Руіз дэ Морас (Пётр Раізі), Іяган Мюліус). З іншага боку, 'празрыстасць' межаў паміж літаратурнымі палямі, якія знаходзіліся ў падпарадкаванні розным палям улады, дазваляла літаратурным агентам удзельнічаць у перадачы разнастайных сімвалічных капіталаў. Такім чынам, пераарыентацыя даследчыцкай увагі на формы і спосабы перадачы агентамі поля сімвалічнага капітала дазваляе не браць пад увагу ні паходжанне аўтара, ні месца апублікавання яго твора, ні, урэшце рэшт, яго моўную прыналежнасць. Гэта тым больш важна, што ў папярэдніх навуковых даследаваннях вузка нацыянальная арыентацыя спрычынялася да літаратуразнаўчых парадоксаў. Так, творчасць выдатнага паэта, філолага-класіка Іягана Мюліуса з Лібенродэ, выхадца з Цюрынгіі, які пэўны час жыў і працаваў у ВКЛ, на сённяшні дзень 'падзелена' па нацыянальным прынцыпе. Нямецкі даследчык Герхард Элінгер (Ellinger 1929: 163-165) падкрэсліў імкненне паэта ствараць чыста хрысціянскую паэзію і творы антытурэцкай тэматыкі (маючы на ўвазе паэмы, адрасаваныя імператару Максіміліяну). Тым часам Ю. Новак-Длужэўскі (Nowak-Dłużewski 1966: 205-207), Э. Ульчынайтэ (Ulčinaite 2001: 80) і С. Кавалёў (Кавалёў 2010: 108-109) звярнулі ўвагу толькі на тыя вершы і паэмы, якія маюць дачыненне да падзей і асоб, датычных гісторыі ВКЛ і Польшкай Кароны.

Звернемся да канкрэтных прыкладаў. Ян Віслацкі (каля 1485-пасля 1520), аўтар гераічнай паэмы *Bellum Prutenum* (*Пруская вайна*, Кракаў, 1516), змяшчае на пачатку свайго паэтычнага зборніка з той жа назвай наступную эпіграму, звернутую да чытача:

Noscere si quis amas Pruteni fata duelli,
 Huc ades et vultu perlege scripta pio,
 Quae canit exiguo madefactus corda furore
 Attamen Aoniis Sarmata notus avis (Visliciensis 1516: [1])³

Паэт называе сябе *Sarmata notus* (вядомы сармат), і гэта сведчыць пра цесную сувязь поля літаратуры з полем улады: выраз *Sarmata* трэба ўспрымаць як маркёр самаідэнтыфікацыі паводле падданства. Так, С. Заблоцкі лічыў, што тэрмін "сармат" у першай палове XVI ст. азначаў перадусім статус грамадзяніна дзяржавы (г. зн.

³ Калі ты захочаш даведацца пра вынікі вайны, падыдзі сюды і са спагаднай душою прачытай (гэты) твор, які складае вядомы сармат – можа, і з квольым натхненнем у сэрцы, але ўсё ж такі вядомы дзякуючы аянііскім продкам.

дзяржавы Ягелонаў), што было, несумненна, “выражэннем прыдворнай палітыкі” (Zabłocki 1976: 213). Эпітэт *notus* (вядомы, знакаміты, слаўны) з’яўляецца найбольш важным, істотным момантам самаацэнкі паэта, у пэўным сэнсе актам аўтакансекрацыі, своеасаблівай формай пазалітаратурнай акцыі агента (Bourdieu 2001: 366), формай пазіцыяніравання. Аўтар падкрэслівае сваю адукаванасць, прыналежнасць да плеяды *Aoniis avis* (аянійскіх продкаў) – паэтаў, якія яшчэ з часоў Старажытнай Грэцыі і Рыма ўславілі сябе апяваннем векапомных дзеяў сваіх суайчыннікаў.

Разам з тым, Ян Вісліцкі, як і іншыя творцы Рэнэсансу, рэалізоўваў новую ў параўнанні з папярэднімі пісьменнікамі эстэтычную праграму. “Гуманістычна-асветніцкае самаўсведамленне лацінамоўных паэтаў, – піша У. Кароткі, – вяло да нейтралізацыі комплексу другаснасці; “калектыўны аўтар” з мастацкай устаноўкай на самапрыніжэнне саступаў месца творчай асобе, чалавеку сусвету, азначанаму арэолам чалавечай годнасці” (Кароткі 2006: 25). Аўтар *Прускай вайны* годна ўсведамляў вялікае значэнне свайго твора ў параўнанні з пярэстым шматквеццем сучаснай яму панегірычна-прынагоднай паэзіі. “Вісліцкага не задавальнялі ні змест, ні спосаб выкладання таго, што пры ім пісалася па-латыні. Яго творчая задума патрабавала больш глыбокіх разваг і больш паўнаважкага ўзору” (Парэцкі 1991: 27). І паэт-гуманіст упэўнены ў сваіх сілах: гаранты яго поспеху – “*Aonii avi*” (“Аянійскія продкі”), у першую чаргу – Вергілій.

Польскія вучоныя XIX ст. крытыкавалі Яна Вісліцкага за абраны ім спосаб мастацкай прэзентацыі Грунвальдскай бітвы 1410 года (падрабязней пра гэта гл.: Некрашэвіч-Кароткая 2009: 22-24). На жаль, амаль ніхто з іх не звярнуў увагу, што насамрэч мастацкія задачы Яна Вісліцкага звязаны з актуальнай для яго часу палітычнай ідэяй. Высветліць рэальную мэту паэтычнай нарацыі ў “Прускай вайне” дапамагае *argumentum totius epopoeiae*, які, у адпаведнасці з традыцыямі антычнага гераічнага эпасу, фармулюецца на пачатку твора. У *Прускай вайне* ён звязаны з актуалізацыяй вобраза-сімвала “*fama felix*” (“шчаслівая чутка”) (*Bellum* I, 1-5). “Шчаслівая чутка” пра перамогу пад Грунвальдам увасабляе сабою славу продкаў і пераемнасць гераічных традыцый. Вось чаму яна спалучаецца ў экспазіцыі паэмы са зваротам да караля Жыгімонта I і служыць сродкам сімвалічнага аб’яднання караля-сучасніка з яго “магутным продкам”, каралём Уладзіславам-Ягайлам. Менавіта ў вобразе Ягайлы ўвасоблена неабходная для класічнага гераічнага эпасу “*idea universalissima herois <...> absolutissimi*” (“найбольш агульная ідэя абсалютна дасканаллага героя”), які павінен займаць цэнтральнае месца ў эпапеі (Sarbievius, *De perfecta poesi*, II, 7) (цыт. па: Sarbievius 2009). Аднак кароль Ягайла ўзгадваецца ў межах звароту да караля Жыгімонта I. Такім чынам, у цэнтры ўвагі паэта – абодва Ягелоны. А. Шчарбіцка-Сленк звярнула ўвагу на гэтую асаблівасць мастацкай сітуацыі: Ягайла – герой паэмы, Жыгімонт I – персанаж, які матывуе задуму аповеду пра яго подзвігі (Szczerbicka-Ślęk 1973: 59).

С. Лэмпіцкі справядліва заўважыў, што ў паэме *Пруская вайна* аўтар “задумаў стварыць свайго кшталту ‘Ягеланіду’, дзе ў цэнтры ўвагі павінны былі быць Ягайла і Грунвальд” (Łempicki 1952: 225). У гэтых словах акцэнтаваны два істотныя для літа-

ратурнага поля ў ВКЛ і Польскай Кароне складнікі сімвалічнага капітала. Для таго, каб эксплікаваць іх асаблівую каштоўнасць, Ян Вісліцкі і паставіў перад сабой задачу стварэння эпапеі агульнадзяржаўнага значэння. Гэтую выснову пацвярджае і тая спецыфічная сітуацыя, якая склалася ў інтэлектуальным жыцці Цэнтральнай Еўропы на перасячэнні культурнага поля з полем улады.

Як усталяваў яшчэ ў канцы XIX ст. Б. Кручкewіч, паэма *Пруская вайна* была створана яе аўтарам ужо ў 1515 г. Менавіта ў гэтым годзе адбыўся Венскі кангрэс, на якім, як піша Ф. Дворнік, былі дасягнуты сяброўскія стасункі паміж Ягелонамі і Габсбургамі, і гэтыя стасункі “мелі першаснае значэнне для гісторыі Еўропы” (Дворник 2001: 525). Прывядзём тут немалаважную літаратурную паралель. У адзін год з паэмай *Пруская вайна*, у 1516 г., упершыню пабачыла свет паэма Рыкарда Барталіні пад назваю *De bello Norico, ad divum Maximilianum, Austriados libri duodecim* (*Пра норыкскую вайну, да Боскага Максіміліяна, Аўстрыяда ў дванаццаці кнігах*). “Непасрэднай нагодай і, уласна кажучы, тэмай гэтага новалацінскага паэтычнага сачынення, – піша Людвік Пухальскі, – была спадчынная война за права ўлады ў Баварыі ў 1504 г., але, па сутнасці, найбольшая ўвага тут надаецца праслаўленню правячай аўстрыйскай дынастыі: яе гісторыя, заслугі і асабліва лёс падлягаюць найбольш падрабязнаму разгляду” (Puchalski 2000: 21). *Аўстрыяда* Р. Барталіні была храналагічна першым помнікам дынастычнага эпасу ў славу Габсбургаў, пазней з’явіліся яшчэ тры паэмы з аналагічнымі назвамі: у 1540 г. – Іяхіма Мюнзінгера, у 1559 г. – Рока Боні, у 1602 г. – Андрэаса Гравінуса. Цікава, што ўжо ў першай *Аўстрыядзе* – згаданай вышэй паэме Р. Барталіні – знайшла мастацкае ўвасабленне “актуальная ў той час у колах Максіміліяна ідэя *translatio imperii*” (Puchalski 2000: 21). Значнасць сімвалічнага патэнцыялу гэтай агульнай ідэі і яе здольнасць спараджаць сімвалічны дабавачны кошт дае грунт для сцвярджэння, што Ян Вісліцкі паставіў перад сабой задачы, падобныя да тых, якія вырашаў Р. Барталіні.

Храналагічная паслядоўнасць падзей, гістарычная канкрэтыка не з’яўляюцца дамінантнымі прынцыпамі пабудовы сюжэта *Прускай вайны*. Аўтар вызначае для сябе два прыярытэтныя накірункі: па-першае, адрадіць напам’яць забытую славу перамогі пад Грунвальдам, па-другое, прадставіць гэтую перамогу як той шчаслівы *omen*, які надзяляе Ягелонаў выключнымі правамі ўладарніцтва на землях Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.

У канцы першай кнігі, пасля кароткай прэзентацыі легендарных валадароў Польшчы Леха, Крака і Ванды, нечакана з’яўляецца Апалон і раіць паэту перапыніць паэтычны аповед пра ўладароў Сарматы. Гэтую задачу ён вырашыў пераадрасаваць іншым аўтарам, прычым сфармуляваў свой намер своеасабліва. Апалон заяўляе, што іншыя паэты маюць расказаць пра тых караляў, “...coluit quos durus Sarmatha, sed tu // Sidream stirpem regis modulare Poloni, // Nec non fortis avi praestantia facta sui...”⁴ (*Bellum I*, 252-255). Заўважым, што ў гэтых радках Ян Вісліцкі супрацьпаставіў

⁴ ... якіх шануе суровы сармат; ты ж апявай боскага нашчадка польскага караля і по-дзвігі яго магутнага продка...

назвы *Sarmata-Polonus*. Тым самым паэт імкнецца аддзяліць Ягелонаў, якія правяць у сучаснай яму краіне (*Polonia*), ад іх папярэднікаў на троне – прадстаўнікоў дынастыі Пястаў, валадароў напаяўлегендарнай Сарматыі. Нечаканым пераходам ад Ванды да Ягайлы паэт, па-першае, эксплікуе ‘сармацкі’ варыянт рэалізацыі ідэі *translatio imperii*, па-другое, хоча выразіць сваю патрыятычную пазіцыю, згодна якой ключавыя вехі гісторыі Палоніі звязаны з эпохай праўлення Ягелонаў. Сарматыя была толькі далёкім, ‘варварскім’ краем ва ўяўленні жыхароў Заходняй Еўропы (вось чаму сармат заслугоўвае ў паэта эпітэт “*divus*” – ‘суровы, грубы’); Палонія – цывілізаваная дзяржава, якая можа зраўняцца з іншымі дзяржавамі, на чале якіх стаяць Габсбургі або Гогенцолерны. Такім чынам, саманазоў паэта *Sarmata* варта ўспрымаць таксама ў іранічным і, у пэўным сэнсе, палемічным рэчышчы. Цікава, што яшчэ ў праявічым прысвячэнні, звернутым да настаўніка Паўла з Кросна, Ян Вісліцкі актуалізуе апазіцыю *Sarmata-Polonus*: сябе самога ён называе “*alumnus patriae Poloniae*”, паэму ж прысвячае “*Sigismundo, regi Sarmatiae Europae invictissimo*” (*Visliciensis*, 1516, с. [8]). Усё гэта – складныя часткі спецыфічнага пазіцыяніравання агента поля літаратуры ў адносінах да поля ўлады.

У экспазіцыі першай кнігі *Прускай вайны* паэт прадставіў паэтычную панараму “*orbis terrarum*”, ніжэй – “*orbis Poloniae*”, усіх падуладных Ягелонам зямель, пры гэтым у яго ўпамінаюцца не толькі палякі, але і “траістыя русіны” (*triplices Rutheni*). Тым часам другая кніга адкрываецца прэзентацыяй “*orbis Lithuaniae*” – таго краю, адкуль паходзіць заснавальнік новай каралеўскай дынастыі, Ягайла. Гэтай шматэтнічнай супольнасці жыхароў “Палоніі” паэт супрацьпастаўляе іншую супольнасць. Пался экскурса ў гісторыю міграцыі тэўтонцаў (з Ерусаліма ў Прусію) ён распавядае пра падрыхтоўку да вайны і падрабязна апісвае склад варожага войска. Узгадаўшы прадстаўнікоў розных плямёнаў, аўтар падводзіць вынік: “*Tota fuit Germania, tota potentia plebis, // Quae fert esse suum Germano sanguine cretum*⁵ (*Bellum II*, 112-113). Шматлікае войска тэўтонцаў аб’ядноўваў адзін істотны фактар – германская кроў. Менавіта гэтая акалічнасць найбольш турбуе паэта. Вось чаму ў другой кнізе зноў з’яўляецца Чутка (*Fama*), заклікаючы як арыстакратаў, так і прастакоў *tutari agros* (абараніць [родную] зямлю) (*Bellum II*, 121). Следам за ёю *rex pius atque potens* (набожны і магутны кароль) збірае ў войска “*audaces gentes [...], quas ditione sua tenuit rexique per omnem Sarmatiam*” (“адважныя народы, якіх ён падпарадкоўвае сваёй уладзе і [над якімі] валадарыць ва ўсёй Сарматыі”) (*Bellum II*, 128-130). Гэта, між іншым, і тыя народы, над якімі “*praetulit [...] frater Vitoldus*” (“стаіць на чале брат Вітаўт”) (*Bellum II*, 132-133). Такім чынам, ужо на этапе апісання падрыхтоўкі да бітвы Ян Вісліцкі фарміруе ўяўленне пра “святшчэнную вайну”, якой стала ў гісторыі Пруская вайна 1410 г. Кароль выступае тут аб’яднальнікам і духоўным натхняльнікам народа, пры гэтым ён прэзентуецца як *dux pacis*; князь Вітаўт выступае тым часам як *dux belli*

⁵ Гэта была ўся Германія, уся сіла народа, які звязваў сваё паходжанне з германскай крывёю.

(Дарашкевіч 1975: 58; Ulčinaite 1995: 30). Пазней, у сувязі з пагрозай з боку Асманскай імперыі, тэма ворага, які імкнецца насадзіць “чужую кроў”, набудзе асаблівую актуальнасць менавіта ў новалацінскай паэзіі – у паэмах Мікалая Гусоўскага *Песня пра зубра і Перамога над туркамі*.

Тым часам, у *Прускай вайне* адлюстравана не проста традыцыйнае народнае стаўленне да крыжакаў як да ворагаў і чужынцаў. Менавіта ў 1515 г., калі Ян Вісліцкі пісаў *Прускую вайну*, магістр Ордэна Альбрэхт фон Гогенцолерн-Ансбах перайшоў да палітыкі пошуку саюзнікаў ва ўжо запланаваным збройным канфлікце з Жыгімонтам I. Асноўныя спадзяванні магістр ускладаў на вялікага князя Маскоўскага Васілія III. У гэтай сітуацыі Ян Вісліцкі стварае адпаведны гістарычны грунт для фарміравання неабходнага сімвалічнага капітала: ён нагадвае крыжакам, да чаго прывяла іх сто гадоў таму празмерная пыха магістра Ульрыка фон Юнгінген, які развітаўся з жыццём на полі Грунвальда. Аднак, арыентуючыся ў першую чаргу на поле “ягелонаўскай” улады, ён стварае незвычайны кампазіцыйны каркас сваёй паэмы як мастацкае ўвасабленне федэратыўнай ідэі – ідэі таго, як паступова Каралеўства Польскае і ВКЛ зрабіліся *de facto* адзінай магутнай дзяржавай. Сімвал палітычнага аб’яднання дзвюх дзяржаў у паэме *Пруская вайна* – шлюб караля Ягайлы і князёўны Соф’і з роду князёў Гальшанскіх. Такім чынам, ідэйная дамінанта паэмы цесна звязана з задачай трансляцыі сацыяльнага капітала, які ў дзяржаве Жыгімонта I набыў значэнне сімвалічнага капітала і стаў істотным фактарам далейшай сацыяльна-палітычнай эвалюцыі: утварэнне рэальнай федэрацыі дзвюх дзяржаў⁶ адбылося *de jure* ў выніку заключэння Люблінскай дзяржаўнай уніі ў 1569 г.

П. Бурдзье, абмяркоўваючы навуковую праблему вычлянення матэрыяла і вызначэння аб’екту даследавання ў сувязі з праблематыкай, гаворыць пра неабходнасць стварэння мадэлі працэса кананізацыі, які пераўтварае пісьменнікаў у інстытуты. Такую мадэль, рэзюмю даследчык, можна стварыць на аснове аналізу таго, якія формы ў розныя эпохі набывае літаратурны пантэон (Bourdieu 1997: 59). Аналіз прысвячэнняў да лацінамоўных паэм дазваляе сцвярджаць, што арыентацыя на эпас як узорны літаратурны жанр уяўлялася як галоўны сродак кананізацыі тымі аўтарамі, якія імкнуліся заняць належнае месца ў гэтым пантэоне. Пры гэтым у працэсе перадачы адпаведнага сімвалічнага капітала ў творах паэтаў-гуманістаў быў максімальна актуалізаваны іх габітус, які ў дадзеным кантэксце Бурдзье разумее як “сацыяльна сканструяваную кагнітыўную здольнасць” (Бурдье 2002: 71). Якую ролю ў працэсе пазіцыяніравання адыгрываў габітус агента эпохі Рэнэсансу, выдатна дэманструе прыклад Мікалая Гусоўскага (каля 1480-пасля 1533) і яго паэмы *Carmen de statura, feritate ac venatione bisonis* (*Песня пра постаць, дзікасць зубра і паляванне на яго*, Кракаў, 1523).

⁶ У параўнанні з шырока вядомым тэрмінам “Rzecz Pospolita obojga narodów” для намінацыі гэтай дзяржавы падасца больш удалым варыянт “Рэч Паспалітая абедзвюх дзяржаў”, якім карыстаецца ў сваіх працах У. Кароткі (гл., напр.: Кароткий 2009: 192-195).

У той час, як Ян Вісліцкі прысвяціў “Прускую вайну” каралю Жыгімонту I, Мікалай Гусоўскі дэдыкаваў сваю паэму яго жонцы, каралеве Боне. Гэтую акалічнасць якраз і можна растлумачыць зыходзячы з габітуса аўтара: ён быў выхадцам з ВКЛ, а каралева Бона атрымала ад мужа ў спадчыннае валоданне землі менавіта ў гэтай дзяржаве і жыла там нават часцей, чым у Кракаве (Голенищев-Кутузов 1963: 147). Магчыма, пасля вяртання з Італіі (дзе паэт правёў некалькі год у якасці сакратара пасольскай місіі ў Ватыкан на чале з біскупам Эразмам Цёлкам) паэт пасяліўся на Радзіме, у ВКЛ. Дарэчы, па звестках В. Дарашкевіча, каралеўскі сакратар Людовік Альфіо, да якога звяртаецца паэт ва ўступнай эпіграме, быў прызначаны ў 1522 г. пасланнікам каралевы ў ВКЛ (Гусоўскі 1980: 186). Радзіма паэта стала другой айчынай і для адукаванай каралевы-італьянкі, якая выдатна валодала латынню. Нельга было прыдумаць лепшай кандыдатуры на ролю фундатаркі падрыхтаванага паэтам выдання.

Менавіта каралеве адрасуе паэт прэзічнае прысвячэнне і будзе яго ў форме звароту. Кратка паведаміўшы гісторыю стварэння паэмы, аўтар рэкамендуе каралеве прачытаць яе – але не толькі таму, што хоча мець з гэтага якую-небудзь карысць для сябе. У першую чаргу ён імкнецца да таго, каб тым самым пераканаць яе аказваць падтрымку тым сваім падданым, якія адораны талентам. Паэт адзначае: “Video nam cum maximo meo dolore profecto cum quodam damno Reipublicae fecundissima pectora jacere neglectui et se propter angustiam rei familiaris proferre non posse”⁷ (Hussovianus 1523: [4]). Аўтар *Песні пра зубра* актуалізуе тут адну з ‘вечных’ сацыяльных праблем: канфлікт паміж жаданнем мастака займацца творчай працай і неабходнасцю матэрыяльна забяспечваць жыццё. Лакмусавай паперкай гэтага канфлікту з’яўляецца сацыяльны прэстыж *studiorum humanitatis* у грамадстве. “Non raucos item et oribus et ingeniis longe praestantes esse conspicio, – піша Мікалай Гусоўскі, – qui dum litterarum peritos levipendi animadvertunt, cumulare divitias, quam animos excolere malunt et propter rem tam vilem jacturam faciunt in nobilissima sui parte”⁸ (Hussovianus 1523: [4]). “Самае высакароднае прызначэнне” – гэта прыродны талент чалавека, самая каштоўная і не залежная ад знешніх фактараў частка габітуса. На думку паэта-гуманіста, калі чалавек не можа сябе рэалізаваць, раскрываючы сваю адоранасць, то гэта стратна ўплывае на становішча (аўтар ужывае слова “status”) дзяржавы. Паэт усталяе прамую залежнасць не толькі эканамічнага, але нават палітычнага развіцця краіны ад узроўню развіцця яе інтэлектуальных сіл. І толькі ‘ўладары гэтага свету’ могуць падтрымаць таленавітых людзей, каб умацаваць сваю дзяржаву.

⁷ Бо я бачу з вялікім болей для сябе і, бяспрэчна, з пэўнай стратай для дзяржавы, што да самых таленавітых людзей ставяцца абыякава і што яны з-за цяжкасці жыццёвых абставін не могуць рухацца наперад.

⁸ Бачу я таксама мноства такіх [людзей], якія далёка пераўзыходзяць іншых і багаццямі, і талентамі. І вось, калі яны заўважаюць, што людзі, дасканальны ў навуках, мала паважаюцца, то больш імкнуцца набываць багацці, чым удасканальваць душы, і дзеля гэтай нікчэмнай справы яны чыняць страты ў адносінах да свайго самага высакароднага прызначэння.

Фармулюючы ідэйную дамінанту прысвячэння, Т. Ветэйкіс піша: “Узвышаючы род каралевы, [Мікалай] Гусоўскі таксама лічыў найважнейшым гарантам яе славы ўвагу яе падданных да навук і мастацтваў” (Veteikis 2008: 236). Па-за гэтым, прысвячэнне каралеве Боне дазваляе найбольш адэкватна зразумець тыя “правілы гульні” – *illusio* (гл.: Bourdieu 2001: 360), – якія прапагандае паэт. Найвялікшае значэнне ён надае Чалавеку-Творцу, які павінен успрымаць кожны падараваны яму дзень як магчымасць упрыгожыць свет. *Ingenium* – найвышэйшая мера эстэтычнай каштоўнасці, прызначэнне і абавязак мастака – развіваць свой талент (успомнім *nulla dies sine linea* – заклік старажытнагрэчаскага мастака Апелеса, сфармуляваны палацінску Гарацыем). З другога боку, абавязкам ‘моцных гэтага свету’, у першую чаргу дзяржаўных валадароў, паэт лічыць мецэнацкую дзейнасць. Гэтая ідэя грунтуецца на перакананні гуманіста, што дзяржава “*VIRTUTE ANIMI magis, quam VI CORPORIS niti, tam Graeci, quam Romani documento sunt*”⁹ (Hussovianus 1523, [4]).

Крыніцай гэтых разважанняў з’яўляецца пачатак трактата Гая Салюстыя Крыспа (85-35 гг. да Р. Х.) “*Catilinae conjuratio*”. Разважаючы пра амбівалентнасць чалавечай прыроды, пра спалучэнне ў ёй цялесных і духоўных пачаткаў, Салюсты піша: “*Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere. <...> Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine CORPORIS an VIRTUTE ANIMI*¹⁰ *res militaris magis procederet*”¹¹ (*Sallust. Cat. conj.* 1; 3, 5). Гэтую сваю думку Салюсты ілюструе прыкладамі з гісторыі персаў, грэкаў і афіянаў (*Sallust. Cat. conj.* 2, 2). Падобным чынам звяртаецца да гістарычнай аналогіі і аўтар “Песні пра зубра”. Грэкаў і рымлянаў ён прыгадаў для таго, каб падкрэсліць: “*apud quos arma semper tum maxime dum litterae floguerunt et labentibus primum ingeniis debilitatae vires sunt, quibus lapsis, imperium corrui et servitus imposita est*”¹² (Hussovianus 1523, с. [4]). Паралель напрашваецца сама сабой: на думку паэта, толькі тады, калі ў дзяржаве будзе дасягнуты разумны баланс у грамадскім і культурным (навуковым) жыцці, тады яна зможа супрацьстаяць агрэсіі з боку Асманскай імперыі, якая падняволіла ў канцы XV-пачатку XVI ст. многія еўрапейскія дзяржавы. Аўтар лагічна даводзіць, што каралева павінна прыняць на сябе апякунства над навукамі і мастацтвамі ў першую чаргу для таго, каб яго Айчына выстаяла ў неспрыяльны час ваеннай пагрозы. З другога боку, такая ўвага да інтэлектуальнага

⁹ ... мацуецца больш дасканаласцю души, чым сілаю цела, пра што сведчаць як грэкі, так і рымляне...

¹⁰ Вылучэнне паўтлустым шрыфтам асобных слоў у фрагментах з твораў Мікалая Гусоўскага і Салюстыя дазваляюць убачыць сувязь паміж імі нават на лексічным узроўні.

¹¹ Наколькі больш правільным здаецца мне шукаць славу пры дапамозе таленту, а не фізічнай сілы. <...> Аднак жа доўга паміж смяротнымі была спрэчка, праз сілу цела ці праз дасканаласць души большы поспех мае ваенная моц.

¹² ...у іх заўсёды ваенная моц квітнела найбольш тады, калі і навукі; калі ж найперш пачалі прыходзіць у заняпад таленты, то змарнелі і сілы, а з іх заняпадам дзяржава абрушылася і ўсталявалася рабства...

жыцця, на думку гуманіста, засцеражэ дзяржаву і ад унутраных канфліктаў, падобных да таго, які ўзнік у Рыме ў часы Салюстыя з-за палітычных інгрыг Луцыя Каціліны. Вось з якой мэтай Мікалай Гусоўскі ужывае тут алюзію на вядомы твор Салюстыя, хаця імя старажытнарымскага аўтара не ўпамінае. Цікава, што ў самой паэме *Песня пра зубра* аўтар прыгадвае Плінія Старшага і Паўла Дыякана – але толькі для таго, каб паказаць усю недакладнасць іх літаратурных прэзентацый зубра. І ў тым, і ў другім выпадку мы маем справу з рознымі спосабамі пазіцыяніравання.

Арыгінальнасць мастацкай канцэпцыі Мікалая Гусоўскага заключаецца ў тым, што адначасова і практычна паралельна ў *Песні пра зубра* выступаюць рознаўзроўневыя элементы сімвалічнага капіталу: уласна зубр як сімвал ВКЛ і вялікі князь Вітаўт як сімвал былой магутнасці гэтай дзяржавы. Тэма Вітаўта спачатку ўзнікае “як адгалінаванне тэмы зубрыных ловаў” (Калеснік 1987: 171). Паэт, гаворачы пра небяспечнасць паляванняў, адзначае, што “*alta mens duri Vitoldi*” (“высокі розум суровага Вітаўта”) (*Carmen*, 663)¹³ здолеў спалучыць у іх *otium* і *labor*: зубрыныя ловы ў яго час былі спосабам загартоўкі ваеннай моладзі. “Княжанне Вітаўта паўстае ў паэме як час гераічных спаборніцтваў і дружыннай дэмакратыі, дзе кожны чалавек меў поле для подзвігаў і мог праявіць сваю мужнасць” (Калеснік 1987: 171). Хаця *Песня пра зубра* не належыць да жанру гераічнага эпаса, Вітаўт тыпалагічна адпавядае канону *herois perfecti*. Ствараючы вобраз ідэальнага князя, паэт ясна гаворыць чытачу: менавіта такога валадара – рыцара, ратніка, *patrem patriae* – патрабуе цяперашні час. Толькі такі валадар можа злучыць пад сваёй эгідай шматтысячнае войска ратнікаў з розных еўрапейскіх краін, якое змагло б супрацьстаяць туркам¹⁴.

Ідэалізаваны вобраз Вітаўта адпавядае ідэалу хрысціянскаму. Як своеасаблівае жыццёвая фігура (Калеснік 1987: 173) выглядаюць наступныя радкі: “*Praetulit humanis longe caelestia rebus // Et coluit summa religione deum*”¹⁵ (*Carmen*, 817-818). Гэтае акцэнтаванне рэлігійнага аспекта яшчэ больш выразна прадстаўлена ў дзвюх пазнейшых паэмах Мікалая Гусоўскага – *Перамога над туркамі* (Кракаў, 1524) і “Пра жыццё і подзвігі Святога Гіяцынта” (Kraków 1525). У сваю чаргу, адпаведныя змяненні ў структуры сімвалічнага капітала былі выкліканы змяненнем культурна-сацыяльных умоў у полі ўлады: пачынаючы з 20-х гадоў XVI ст. у ВКЛ паступова пачынаюць пранікаць ідэі пратэстантызму (найперш – лютэранства, а потым – і кальвінізму); кароль і буйнейшыя магнаты павінны былі вызначыць сваю дыспазіцыю ў гэтым адноўленым полі.

¹³ Навуковае перавыданне тэкста: *Nicolai Hussoviani carmina, edidit, praefatione instruit, adnotationibus illustravit Joannes Pelczar*, Kraków 1894.

¹⁴ Пасольская місія ў Ватыкан, у склад якой уваходзіў Мікалай Гусоўскі, мела адну з першасных задач пераканаць Папу Льва X стаць ініцыятарам стварэння кааліцыі еўрапейскіх дзяржаў супраць турак.

¹⁵ Нябеснае ён узносіў намнога вышэй за чалавечыя рэчы і ўшаноўваў Бога з наймацнейшаю верай.

Апісанне зубрыных ловаў, якія ладзіліся ў часы князя Вітаўта (*Carmen*, 769-810), – гэта сцена рыцарскіх спаборніцтваў, дзе перамогу здабывае самы спрытны, хуткі і моцны. Паэт імкнецца паказаць, што “Вітаўт з палявання ўчыніў пайдэю народа. Культ паляўнічага рамяства кансеквентна прыводзіцца ў сувязь з культуам ваеннага духу, з этычным, суровым максімалізмам князя, нарэшце, з яго набожнасцю” (Koehler 2000: 193). Камфортная для эстэтычнага ўспрыняцця і наступная (пасля адступлення, прысвечанага Вітаўту) сцена апісання ўдалага завяршэння ловаў, калі спрытны паляўнічы ў патрэбны момант утыкае ў цела звера востры клінок (гл.: *Carmen*, 831-884). Паказаўшы, такім чынам, Вітаўта як народнага правадыра-рыцара, паэт замацоўвае станоўчае ўражанне чытача: як лоўчыя атрымліваюць перамогу над зубром, так і Еўропа мае рэальны шанс атрымаць перамогу над ворагам. Што ж перашкаджае гэтаму? Адказ дае наступная сцена зубрыных ловаў – апісанне палявання, якое адбывалася ў часы караля Аляксандра (*Carmen*, 887-928). Гэта ёсць нішто іншае, як адбітыя ў крывым люстэрку дзве папярэднія сцэны, якія атачаюць аўтарскае адступленне пра князя Вітаўта. Там было спаборніцтва – тут відовішча, там справядлівае адзінаборства – тут варварскае забойства, там імкненне атрымаць узнгароду ад князя – тут жаданне спадабацца жанчынам. Сваё іранічнае стаўленне да гэтага трагічнага выпадку (які насамрэч адбыўся пры каралю Аляксандру) паэт “выразіў нечаканым спосабам – пераносам думкі ў зусім іншую сферу, любоўную” (Дорошкевич 1979: 165). Кампетэнтны ў правілах рыторыкі чытач адразу заўважаў гэтую неадпаведнасць паміж *dispositio* і *inventio*: гульні Амура не могуць служыць ампліфікацыяй для развіцця сюжэта ў сцэне зубрыных ловаў! Так у алегарычнай форме паэт дэманструе, якія трагічныя наступствы можа мець паблажлівае стаўленне да старажытных воінскіх традыцый, што сфарміраваліся ў айчынным кодэкс рыцарскай годнасці. У гэтым можна бачыць дэклараванае Бурдзэ імкненне калі не аспрэчваць улады, то, ва ўсякім разе, выкрываць аблуднасць абранага імі шляху.

Лацінская культура (*Latinitas*) была істотным складнікам культурнага, а потым і сацыяльнага капітала ў сітуацыі ВКЛ. Калі панаванне латыні ў літаратуры першай паловы XVI ст. можна было б яшчэ растлумачыць агульнагуманістычнымі тэндэнцыямі, то, пачынаючы з сярэдзіны стагоддзя, культурная сітуацыя ў гэтым полі пачала істотна адрознівацца ў параўнанні з іншымі. У той час, як паэты французскай Пляяды, італьянскі гуманіст Сперонэ Спероні і іншыя культурныя дзеячы актыўна адстойвалі правы нацыянальных моў у сферы прыгожага пісьменства; у той час, калі П’ер Рансар і Ян Каханоўскі паставілі перад сабой задачу стварэння гераічных паэм, адпаведна, на французскай і польскай мовах, эпічная паэзія ў ВКЛ па-ранейшаму стваралася пераважна па-лацінску. Гэта тлумачыцца наяўнасцю даўняй культурнай традыцыі, якая сфарміравалася яшчэ ў часы Міндоўга і якая зрабілася грунтам *Latinitatis*. Частыя палітычныя, дыпламатычныя і культурныя кантакты з дзяржавамі Захаду, якія развіваліся з XIV да XVI ст., патрабавалі ўжывання лацінскай мовы, якая была прынятая ў заходняй дыпламатыі. Свабоднае валоданне гэтай мовай узвышала сацыяльны статус “паспалітага” жыхара ВКЛ, дазваляла яму далучыцца да перадавых

дасягненняў адукацыі і навукі. Пры гэтым найбольшае значэнне для ўмацавання *Latinitatis* у ВКЛ адыгрывала пэўная гістарычная легенда, якая, як адзначаў Б. Лёвенштайн, часта ўяўляе сабой для нацыянальнай культуры наяўны “сімвалічны капітал” як канвертуемую каштоўнасць і замену рэчаіснасці. Гэты рэсурс, на думку даследчыка, здольны спарадзіць “сімвалічны дабавачны кошт” (паводле Бурдзье) і выклікаць бурную рэакцыю, якая спараджае значныя змяненні: “сімвалы – гэта не толькі нейтральныя вобразы, якія суправаджаюць і рэпрэзентуюць сацыяльныя і эканамічныя працэсы, гэта, пры пэўных умовах, архаічныя ‘ініцыятары памкненняў’” (Loewenstein 1999: 23). Такім ‘ініцыятарам памкненняў’ у XVI ст. стала легенда пра паходжанне арыстакратаў ВКЛ ад старажытных рымлян.

Яшчэ ў XV ст. атрымала распаўсюджанне паданне пра рымскага патрыцыя Палямона (*Palaemo*), або Публія Лібона (*Publius Libo*), які разам са шматлікімі сем’ямі рымскай шляхты пасяліўся ў прынёманскім краі. Легенда пра Палямова набыла асаблівае пашырэнне ў XVI ст., чаму спрыялі “развіццё нацыянальнай свядомасці, гонар за ўласныя дасягненні, жаданне супрацьпаставіць сябе Маскве (трэцяму Рыму) або Польшчы (новай Сарматыі)” (Rachuba *et al.* 2008: 77). Паводле *Хронікі Быхаўца*, першыя пасяленні ўцекачоў-італьянцаў узніклі недалёка ад вусця Нёмана (на тэрыторыі сённяшняй Літвы), але пазней іх тэрыторыя пачала пашырацца, і ўжо прапраўнук Палямона Эрдзівіл са сваімі панамі пачалі пашыраць свае ўладанні ва ўсходнім накірунку і заснавалі горад Наваградак (сёння – раённы цэнтр у Беларусі). Інфармацыя пра прыход Палямона і яго нашчадкаў падаецца ў беларуска-літоўскіх хроніках (*Хроніцы літоўскай і жамойцкай*, *Хроніцы Быхаўца*, а таксама ў *Хроніцы Мацея Стрыйкоўскага*). Рым, Палямон, а разам з ім і лацінская мова сталі для элітарнай культуры ВКЛ важнымі наратыўнымі сімваламі. Яны ўвасаблялі сабой культурную памяць, якая, у сваю чаргу, “забяспечвае зваротную сувязь грамадства са старажытнымі культурнымі парадыгмамі, з міфамі, што носяць аб’яднаўчы або раз’яднаўчы характар і адрозніваюцца моцнай апелятыўнасцю”; культурная памяць “становіцца тым інтэграцыйным фактарам, які напаўняе разрозненае грамадства “мы”-свядомасцю і адмяжоўвае яго вонкі” (Loewenstein 1999: 23). Легенда пра Палямона, а разам з ёю *Latinitas* набылі значэнне менавіта такога інтэграцыйнага фактару. Вось чаму вядомы дзяржаўны дзеяч ВКЛ, юрыст Аўгусцін Ратундус¹⁶ настойліва прапагандаваў лацінскую мову і лацінскую пісьмовую культуру, рэкамендуючы (у першую чаргу ў дзяржаўным справаходстве) пісаць выключна на латыні. У сваім лісце ад 23 кастрычніка 1576 г., адрасаваным каралю Стэфану Баторыю, Ратундус выказвае прапанову надаць латыні статус афіцыйнай дзяржаўнай мовы ВКЛ, паколькі “*Latina lingua Lituanorum nativa et propria*” (“лацінская мова родная і ўласцівая ліцвінам”) (цыт. па: Ulčinaite 2006: 283). Вядома таксама адпаведнае выказванне Міхала (Міхалона) Ліцвіна з яго трактата *Пра звычай татар, літоўцаў і маскоўцаў*, напіса-

¹⁶ Некаторыя даследчыкі лічаць, што гэтай лацінізаванай формай імя карыстаўся віленскі бургмістр Круглы (гл.: Некрашэвіч-Кароткая 2011: 66).

нага ў сярэдзіне XVI ст.: “Litteras Moscoviticas nihil antiquitatis complectentes, nullam ad virtutem efficaciam habentes ediscimus, cum idioma Ruthenum alienum sit a nobis Lithuanis, hoc est Italianis, Italico sanguine oriundis”¹⁷ (Lituanus 1615: 23-24).

Важным чыннікам далейшага ўмацавання “лацінскасці” ў сферы прыгожага пісьменства стала імкненне буйнейшых арыстакратаў дзяржавы – Радзівілаў і Хадкевічаў – здабыць тытул князя Свяшчэннай Рымскай Імперыі. Мікалай Радзівіл “Чорны” і Мікалай Радзівіл “Руды” атрымалі яго ў 40-х гг. XVI ст. Для таго, каб надаць прэзентатыўнасці сваім асобам і рэзідэнцыям, Радзівілы пачынаюць запрашаць да сябе на службу ў якасці прыдворных настаўнікаў і паэтаў талентавітых літаратараў з Заходняй Еўропы. Паляк Станіслаў Кашуцкі і іспанец Пётр Раізіі знайшлі падтрымку з боку Мікалая Радзівіла “Рудога”, вершы ў гонар Мікалая Радзівіла “Чорнага” пісалі немцы Генрых Молер Гес і Іяган Мюліус.

Да змяненняў у структуры поля літаратуры спрычыняюцца змяненні ў структуры поля ўлады. Вядучымі агентамі гэтага поля становяцца не толькі манархі, але і буйнейшыя магнаты. Бадай, храналагічна першай паэмай у літаратуры ВКЛ, прысвечанай не каралю, а магнату, варта лічыць твор пад назваю “Divina gratia imperante Sigismundo Augusto <...> victoria de Moschis reportata a magnifico Domino Gregorio Chodcievitio...” (“Перамога над маскоўцамі, здабытая яснавяльможным Панаем Грыгорыем Хадкевічам <...> з Ласкі Божай у часы праўлення Жыгімонта Аўгуста...”). Аўтарам гэтага твора быў Іяган Мюліус з Лібенродэ. Паэма прысвечана бітве з войскам маскоўцаў пад Улой (пры Чашніках¹⁸), якая адбылася 26 студзеня 1564 г. На чале войска, якое здабыло перамогу на чашніцкіх палях, стаяў кашталян віленскі, стараста гродзенскі Грыгорый Хадкевіч. “Ласка Божая” адкрываецца ўрачыстай прэзентацыяй правадыра войска:

At tibi GREGORIO generosi Martis alumno
Inclita SODCONUM soboles, ac nobile germen,
Magnanimi titulos victoris grator abunde,
Atque tua in bello miror sat fortia facta¹⁹. (Mylius 1564: [3])

Ужыванне вялікіх літар для фіксацыі імя героя ўзмацняе эфект сакралізацыі. Грыгорый Хадкевіч паказаны як вопытны ваенны камандзір і правадыр войска, у якім – мужныя героі з ліку айчынных арыстакратыі:

¹⁷ Мы вывучаем маскавіцкія пісьмовыя помнікі, якія не ўтрымліваюць у сабе нічога старажытнага і не маюць аніякай карысці для духоўнага фарміравання, хаця спосаб маўлення русінаў чужы для нас, ліцвінаў, гэта значыць, італійцаў, якія паходзяць ад італійскай крыві.

¹⁸ Чашнікі – раённы цэнтр Віцебскай вобласці ў Беларусі.

¹⁹ Цябе, ГРЫГОРЫЯ, выхаванца радавітага Марса, о знакаміты прадстаўнік і знатны нашчадак ХАДКЕВІЧАЎ, я шчыра віншую са славаю мужана пераможцы і дзіўлюся на твае такія велічныя справы ў вайне.

NICOLEOS laeva ingreditur de parte Sapiha.
 A dextra veniunt acer ROMANUS in armis,
 Vivida Romanus SENDUSCAE gloria stirpis,
 BOGDANUSQUE gravem quatens Solomirius hastam²⁰. (Mylus 1564: [5])

I. Мюліус беспамылкова вызначыў склад актуальнага для ўласнай кансекрацыі поля ўлады. Паказальна, што амаль праз 70 гадоў пасля апісаных падзей Мялецкі Сматрыцкі ў “Верыфікацыі” менавіта Рамана Сангушку і Грыгорыя Хадкевіча, побач з Канстанцінам Астрожскім, “мужоў светлай памяці і невыразнай у словах мужнасці”, называў “трыма найхрабрэйшымі рускімі Геркулесамі, Ганібаламі і Сцыпіёнамі” (Smotrycki 1621: [13]).

Змяненне структуры поля ўлады паўплывала на спосабы мастацкага ўвасаблення ідэі *herois perfecti*. Паэты-эпікі другой паловы XVI ст. прадпрымаюць спробу пашырэння жанравага рэпертуару эпікі. Так, Базыль Гіяцынт, навучэнец Падуанскага універсітэта, піша *Panegyricus in excidium Polocense* (Панегірык на ўзяцце Полацка). Ва ўступнай эпіграме аўтар прызнаецца: “*talis carmine non sim, // Qualis Homerus erat, vel Maro quails erat*” (“я не такі ў песні, якім быў Гамер або якім быў Марон”) (Hyacinthius 1580: [2]). Нягледзячы на дэкларацыю дыстанцыявання ад традыцыі антычных эпікаў, у празаічнай прадмове да князя Мікалая Радзівіла аўтар закранае тэму гераічнага ідэалу: “*Fuerunt et sunt adhuc cum in aliquibus aliis clarissimis Christianae Reipub[licae] regnis ac provinciis sui Fabii, sui Marcelli, tum Lituania nostra princeps Illustrissime vel solam familiam tuam habet, ex qua veluti ex fertilissimo quodam bellicarum atque civilium virtutum seminario sapientissimi strenuissimique viri et ad pugnas tractandas et ad patriam consilio iuuandam prodeunt*”²¹ (Hyacinthius 1580: [4]). На пачатку паэмы Базыль Гіяцынт, як і Ян Вісліцкі, актуалізуе вобраз-сімвал Чуткі (*Fama*): на гэты раз *grandia fama* прымушае паэта узносіць “*Regem sublimia ad aethera factum // Victorem ex Moscho magna uirtute Tyranno*”²² (Hyacinthius 1580: [9]). Такім чынам, ужо ў першых радках твора выразна сфармуляваны матыў маскоўскай тыраніі, якім папоўніўся сімвалічны капітал поля літаратуры, прычым не толькі поля ВКЛ. Так, у 1573 г. выйшаў з друку зборнік *illustrium Germanorum carminum* (вершаў найвыдатнейшых немцаў), прысвечаны трагічным падзеям ‘варфаламееўскай ночы’

²⁰ З левага флангу ідзе ў наступ Мікалай Сапега, з правага ідуць з войскамі суровы Раман – сапраўдны рымлянін – слава роду Сангушкаў, ды Багдан Саламярэцкі, які ўздымае цяжкую дзіду.

²¹ У той час, як да сённяшняга дня ёсць свае Фабіі, свае Марцэлы ў многіх іншых славурых каралеўствах і правінцыях хрысціянскай дзяржавы, наша Літва мае, о яснавяльможны княжа, бадай што адну толькі тваю сям’ю, з якой, быццам бы з нейкага надзвычай плоднага пітомніка воінскіх і грамадзянскіх дабрачыннасцяў, з’яўляюцца на свет наймудрэйшыя і найхрабрэйшыя мужы, – і каб кіраваць войска на бітву, і каб разважнасцю ўмацоўваць Радзіму.

²² ... да высокіх нябёсаў польскага караля Стэфана, які з вялікай доблесцю стаў пераможцам над маскоўскім тыранам.

ў Парыжы. У адным з вершаў ёсць такія радкі: “Barbara nunc igitur gaude, Moscouia gaude, // Te superat turpi Gallia barbarie”²³ (*Illustrium* 1573: 3). Аўтар *Панегірыка на ўзяцце Полацка*, выкрываючы тыранію Івана Грознага вуснамі Стэфана Баторыя, далучыўся, такім чынам, да перадачы адпаведнага сімвалічнага капітала.

Тэма маскоўскай тыраніі актуалізуецца таксама ў паэме *Hodoeporicon Moschicum Illustrissimi Principis ac Domini: Domini Christophori Radiwilonis* (Апісанне маскоўскага паходу яснавяльможнага валадара і пана, пана Хрыстафора Радзівіла) Францішка Градоўскага (каля 1545-пасля 1599). Тут гэтая тэма вырашаецца ў рэчышчы ўяўлення пра справядлівую помсту, належнае пакаранне маскавітаў за ўсе нанесеныя крыўды. Такім чынам даецца сімвалічнае апраўданне дзёркай ваеннай выправы Хрыстафора Радзівіла і Філона Кміты, пад час якой у 1581 г. іх войскі занялі Старыцу і Ржэў, чыначы шматлікія вынішчэнні на сваім шляху. З гэтай мэтай паэт падкрэслівае Боскую згоду на пакаранне маскоўцаў: войска Стэфана Баторыя, ідучы на Пскоў, убачыла нябеснае знаменне. Незвычайную гульню фарбаў і агню, якой нечакана расквецілася неба, Мікалай Радзівіл (бацька Хрыстафора) растлумачыў як добры знак для войска ВКЛ (гл.: Gradovius 1582: [12-13]. Цікава, што ў гэтым творы манарх (Стэфан Баторый) і магнаты (Мікалай Радзівіл, Хрыстафор Радзівіл) сакралізуюцца ў аднолькавай ступені. Гэтая акалічнасць адлюстроўвае рэальную інтэграцыю каралеўскай і магнацкай улады ў часы праўлення Стэфана Баторыя.

Характарызуючы працэс змянення структуры літаратурнага поля як перманентную рэвалюцыю, Бурдзье падкрэслівае, што новыя маніфестацыі сцвярджаюцца пераважна негатыўна ў адносінах да папярэдніх маніфестацый, калі літаратурныя здабыткі папярэднікаў прызнаюцца чымсьці састарэлым (*Trödel*) і часта падлягаюць парадыванню (гл.: Bourdieu 1997: 87). Такім чынам пазіцыяніруе сябе Ян Радван, аўтар гераічнай эпапеі *Radvilias sive De vita et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radvili (Радзівіліяда, або Пра жыццё і подзвігі бессмяротнай памці, учынення з найвялікшай славай, найсвятлейшага князя Мікалая Радзівіла, Вільня, 1592)* (Radvanus 1592).

Экспазіцыя паэмы нагадвае пачатак адной з одаў Гарацыя (Ног., *Carm.* I, VII, 1-4). Аднак, калі Гарацый успамінае дзівосны Родас, Міцілену, Эфес і Карыф толькі для супрацьпастаўлення іх мілым сэрцу гаям Тыбурна, то Ян Радван старанна складае доўгі рээстр тэм твораў паэтаў-папярэднікаў (рухі нябесных свяціл, апісанне планет і сюзор’яў, антычныя паданні, войны даўніх часоў) для таго, каб завяршыць яго іранічнай заўвагай: “Talia quae vacuas tenuissent plurima mentes, // Omnia jam vulgata, cedrum meruere, fidem non”²⁴ (*Radvilias* I, 13-14). Аўтар лічыць, што паўтараць “omnia vulgata” (“усё агульнавядомае”) – марны занятак для паэта ВКЛ – дзяржавы, праслаўленай у

²³ Дык радуйся ж цяпер, Масковія, радуйся: Галія пераўзышла цябе ў ганебным варварстве.

²⁴ Вялікае мноства ўсяго такога, што захапляе марныя душы, – гэта ўсё агульнавядомае, заслугоўвае кедр, не веры.

гісторыі мноствам вікторый. Паэт свядома адступаецца ад традыцыі запеву *carminis heroici*. У цэнтры яго ўвагі – подзвіг Мікалая Радзівіла, князя “Свяшчэннай Рымскай імперыі на Біржах і Дубінках”, вялікакняжацкага намесніка караля Жыгімонта Аўгуста, вялікага гетмана і канцлера Вялікага Княства Літоўскага, які 26 студзеня 1564 года з 10-тысячным войскам атакаваў 24-тысячную армію князя Пятра Шуйскага (пры тым, што на дапамогу Шуйскаму набліжалася 50-тысячнае войска братоў, князёў Пятра і Васілія Шчэпіных-Сярэбраных). Подзвіг войска Мікалая Радзівіла, на думку паэта, валодае абсалютнай аксіялагічнай самадастатковасцю для таго, каб зрабіцца ўласна арыстоцэлеўскім “thesis universalis”. Пасля палемічна завостранага ўступу Ян Радван з сапраўднай рэнесанснай упэўненасцю ў сваіх творчых сілах рашуча заяўляе:

At mea perfidiae non ulla coarguet aetas
Carmina: te Radivile, tua et memoranda canemus
Facta Senex, tibi Pierios sacramus honores²⁵ (Radivilias I, 15-17).

Ю. Новак-Длузэўскі адзначае, што “інфлянцкія войны цікавяць Радвана настолькі, наколькі бачны ўдзел у іх Літвы, мудрасць яе ваяводаў і мужнасць воінаў” (Nowak-Dłuzewski 1966: 149). Сапраўды, у эпічным палатне “Радзівіліяды” ўсё падначалена задачы апявання гераічнай сучаснасці вялікай Радзімы паэта, “Lithuaniae graestantis”, а таксама герояў Лівонскай вайны, у першую чаргу – вялікага гетмана, князя Мікалая Радзівіла.

Будуючы “касмаграфію неба і зямлі”, паэт стварае бясконца прывабны вобраз роднага краю, выкарыстоўваючы з гэтай мэтай паэтычны арсенал “Георгікаў” Вергілія (Narbutas 1998: 166-176). У цэнтры яго паэтычнага сусвету, гэтаксама як Вергілій – Энея, Ян Радван ставіць свайго героя. Старажытная Літва, адзначае паэт, спарадзіла вялікіх князёў, якія правяць не толькі ў сваёй, але і ў суседніх дзяржавах, і сярод іх –

Quem canimus MAGNUM RADIVILUM, nomen et omen
Nicolei cui mens dederat praesaga parentum²⁶ (Radivilias I, 95-96).

Насамрэч, Мікалай Радзівіл, імя якога перакладаецца са старажытнагрэчаскай мовы як “пераможца народаў”, прадстаўлены ў паэме як сапраўдны народны герой, асілак, здольны на выключна цяжкія і выключна велічныя дзеі. Нездарма Ян Радван прыводзіць у “Радзівіліядзе” своеасаблівыя рэстры плямёнаў і народаў, якія *tremuerunt* (“трымцяць”) перад вялікім гетманам або якія пераможаны ім (гл., напр.: *Radivilias* I, 199-201; 507-514). Постаць Мікалая Радзівіла ўключана аўтарам у гістарычную перспектыву. Яго імя стаіць у канцы рэстра вялікіх князёў літоўскіх, на пачатку якога

²⁵ А мае песні ніякая эпоха не папракне ў зманнасці: я апяваю цябе, Радзівіл, твае векапомныя дзеі, о Старча, табе прысвячаю піэрыіскія (г.зн. паэтычныя) ўслаўленні.

²⁶ ...той, каго мы апяваем, – вялікі Радзівіл, – якому прадбачлівая мудрасць бацькоў дала імя і знак – Мікалай.

– легендарны Палямон. Акрамя таго, напярэдадні Чашніцкай бітвы гетману ў вешчым сне з’яўляецца вялікі князь Вітаўт (гл.: *Radivilias* III, 255-302). Адметная *illusio* ў “Радзівіліядзе” – апісанне шчыта Радзівіла, узорам якому паслужыла апісанне шчыта Ахіла ў “Іліядзе”. На шчыце гетмана аўтар размяшчае выявы, звязаныя са знакавымі сюжэтамі, якія адлюстраваны ў помніках беларуска-літоўскага летапісання: прыход Палямона, караняцыя Міндоўга, заснаванне Гедымінамі Вільні, шлюб дачкі Гедыміна Альдоны з каралевічам Казімірам, бітвы з войскамі крыжакоў і з татарскай ардой, Грунвальдская бітва, вайна Вітаўта з Тамерланам (*Radivilias* III, 87-185). Такім чынам, Ян Радван стварае адмысловую дыспазіцыю дзеля кансекрацыі²⁷ свайго патрона і дзеля стварэння адпаведнага сімвалічнага капітала: ён максімальна насычае твор рэlevantнымі для поля мастацкай вытворчасці наратыўнымі сімваламі, што робіць, у сваю чаргу, “Радзівіліяду” тым творам, які ўвасобіў у сабе ўвесь культурны космас ВКЛ канца XVI ст.

З пункту гледжання тэорыі поля дзейнасць аўтараў ВКЛ ў эпоху Рэнесансу можна трактаваць як спецыфічную форму пазіцыяніравання ў полі культурнай вытворчасці. Спецыфіка заключалася найперш ва ўплыве эстэтычнай праграмы гуманізму як істотнага складніка культурнага поля эпохі. Лацінамоўныя эпічныя творы (у першую чаргу *carmina heroica*) былі асноўным каналам для перадачы сацыяльнага капіталу, які пад уплывам пэўнага габітуса выступаў як сімвалічны капітал. Сюды адносяцца ў першую чаргу актуальныя для гэтага перыяду грамадскія і палітычныя ідэі (*translatio imperii*, “ягелонскі” патрыятызм), а таксама легенда пра Палямона. Апошняя, аформіўшыся як ідэйная аснова свосасаблівага “вялікалітоўскага” патрыятызму, стварыла актуальны накірунак узаемадзеяння паміж цывілізацыйнымі прасторамі ВКЛ і *Imperium Romanum* (іншыя накірункі гэтага ўзаемадзеяння ў славянскім свеце канспектыўна, але дастаткова пераканаўча прадставіў Ганс Ротэ, гл.: Rothe 2011), што забяспечвала таксама актыўныя кантакты між рознымі літаратурнымі палямі. Істотнай часткай сімвалічнага капітала стала ў гэты час ідэя *herois perfecti*. Яна забяспечвала легітымны доступ прадукцэнтам поля літаратуры да працэсу кансекрацыі і ўвасаблялася ў ідэалізаваных вобразах агентаў поля свецкай улады. Аксіялагічны патэнцыял гэтага сімвалічнага капітала ў пункце перасячэння літаратурнага поля з полем улады быў надзвычай высокі і прымальны ў еўрапейскім кантэксте, што паспрыяла актыўнай інтэграцыі замежных аўтараў у поле літаратуры ВКЛ (якое, аднак, было цесна звязана з адпаведным полем літаратуры Польскай Кароны). Наяўнасць захаванага папярэдніх літаратурнай традыцыяй сімвалічнага капітала (перамога пад Грунвальдам, палітычныя міфалагемы Ягайлы, Вітаўта і Стэфана Баторыя і інш.) стварыла ў пазнейшы час (у 19 і 20 стагоддзях) грунт для фарміравання як літоўскай, так і беларускай (“ліцвінскай”) нацыянальнай ідэі.

²⁷ Цікава, што ў дадзеным выпадку ўяўленне пра кансекрацыю насамрэч прадстаўлена ў прадмоўным комплексе выдання. Над выяваю радавога герба Радзівілаў рэальна чытаецца слова “consecratio”, што звязана, хутчэй за ўсё, з прыналежнасцю Мікалая Радзівіла да князёў Свяшчэннай Рымскай імперыі.

Бібліяграфія

- Балашов 1985: Н.И. Балашов (отв. ред.), *История всемирной литературы*, III, Москва 1985.
- Бурдьё 2002: П. Бурдьё (P. Bourdieu), *Формы капитала*, “Экономическая социология”, III, 2002, 3, с. 60-74.
- Дарашкевіч 1975: В.І. Дарашкевіч, *Мастацкі помнік Грунвальду*, “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, 1975, 3, с. 55-59.
- Дорошкевич 1979: В.И. Дорошкевич, *Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы: Первая половина XVI века*, Мінск 1979.
- Дворник 2001: Ф. Дворник, *Славяне в европейской истории и цивилизации*, под общ. ред. И.И. Соколовой, Москва 2001.
- Голенищев-Кутузов 1963: И.Н. Голенищев-Кутузов, *Итальянское Возрождение и славянские литературы XV-XVI веков*, Москва 1963.
- Гусовський 2007: М. Гусовський, *Пісня про зубра. Поэма*, на лат. та укр. мовах; перекл. з лат. А. Содомори, Рівне 2007.
- Гусоўскі 1980: М. Гусоўскі, *Песня пра зубра*, на лац., беларус., рус. мовах; паслясл., камент. і бібліягр. В. Дарашкевіча, Мінск 1980.
- Засенко та ін. 1987: О.Е. Засенко та ін. (редкол.), *Українська поезія XVI століття*, упоряд., вступ. ст. та приміт. В.В. Яременка, Київ 1987.
- Кавалёў 2010: С. Кавалёў, *Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу: манаграфія*, Мінск 2010.
- Калеснік 1987: У. Калеснік, *Алегорыя зубра Мікалая Гусавіяна*, у: Id., *Тварэнне легенды: Літаратурныя партрэты і нарысы*, Мінск 1987, с. 123-197.
- Кароткі 1991: У.Г. Кароткі, *Беларускія прадмовы і пасляслоўі другой палавіны XVI-першай палавіны XVII ст.*, у: У.Г. Кароткі (уклад.), *Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны*, Мінск 1991, с. 6-22.
- Кароткі 2006: У. Кароткі, *Ад Сярэднявечча да барока: Эпохі і стылі ў старажытнай беларускай літаратуры*, “Роднае слова”, 2006, 1, с. 23-26.
- Колер 2009: Г.-Б. Колер (G.-B. Kohler), *Размышления о региональной литературе в славянских литературах с позиции теории литературного поля*, у: *Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульначалавечае ў літаратуры. Зборнік навуковых артыкулаў*, Гомель 2009, с. 65-70.
- Короткий 1987: В.Г. Короткий, *Творческий путь Мелетия Смотрицкого*, Мінск 1987.

- Короткий 2009: В. Короткий, *Литва, русь, литвин, русин в памятниках литературы Великого княжества Литовского XVI-XVII веков*, в: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*, sudarė S. Temčinas, G. Miškinienė etc., Vilnius 2009, p. 187-195.
- Краўцэвіч 2008: А. Краўцэвіч, *Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага*, Беласток 2008.
- Некрашэвіч-Кароткая 2009: Ж. Некрашэвіч-Кароткая, *Беларуская лацінамоўная паэзія: рання Рэнесанс*, Мінск 2009.
- Некрашэвіч-Кароткая 2011: Ж. Некрашэвіч-Кароткая, *Беларуская лацінамоўная паэма: позні Рэнесанс і ранняе Барока*, Мінск 2011.
- Парэцкі 1991: Я. Парэцкі, *Ян Вісліцкі*, Мінск 1991.
- Сулима 1998: М.М. Сулима (упоряд.), *Давня українська література: Хрестоматія*, Київ 1998.
- Чижевський 1994: Д.І. Чижевський, *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*, Тернопіль 1994.
- Яременко 2006: В. Яременко, *Панорама української літератури від початків до кінця XVIII століття*, у: В. Яременко (керівник проекту), *Слово многоцінне: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV-XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI-XVIII століття)*, I, упорядкування: В. Шевчук, В. Яременко, Київ 2006, с. 11-31.
- Bourdieu 1997: P. Bourdieu, *Das literarische Feld. Die drei Vorgehensweisen*, in: L. Pinto, F. Schultheis (Hrsg.), *Streifzüge durch das literarische Feld*, Konstanz 1997, S. 33-147.
- Bourdieu 2001: P. Bourdieu, *Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes*, Frankfurt am Main 2001.
- Bumblauskas 2005: A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija (1009-1795)*, Vilnius 2005.
- Ellinger 1929: G. Ellinger, *Die neulateinische Lyrik Deutschlands in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts*, Berlin-Leipzig 1929.
- Gradovius 1582: F. Gradovius, *Hodoeponicon Moschicum illustrissimi principis ac domini, domini Christophori Radiwilonis, ducis in Birza et Dubinga...*, Vilnius 1582.
- Hoffmann 2001: H. Hoffmann, *Von Africa über Bethlehem nach America: Das Epos in der neulateinischen Literatur*, in: J. Rüpke (Hrsg.), *Von Göttern und Menschen erzählen. Formkonstanzen und Funktionswandel vormoderne Epik*, Stuttgart 2001, S. 130-182.
- Hussovianus 1523: [Nicolaus Hussovianus], *Carmen de statura feritate ac venatione bisontis*, Kraków 1523.

- Hyacinthus 1580: B. Hyacinthus Vilmensis, *Panegyricus in excidium Polocense atque in memorabilem victoriam Stephani invictissimi Poloniarum Regis Magnique Ducis Lituaniae ex potentissimo Moschorum Principe <...> reportatem*, Padova 1580.
- Illustrium* 1573: *Illustrium aliquot Germanorum carminum liber. De immanissima summeque miseranda Christianorum laniena ab impiis et crudelissimis Galliae Tyrannis, Luteriae Parisiorum, Lugduni item, aliisque eiusdem regni locis truculentissime sceleratissimeque patrata*, Vilnius [1573].
- Kandlin 2012: M. Kandlin, *Autonomie 'kleiner' Literaturen aus feldtheoretischer Perspektive*, in: G.-B. Kohler, P.I. Navumenka, R. Grüttemeier (Hrsg.), *Kleinheit als Spezifik. Beiträge zu einer feldtheoretischen Analyse der belarussischen Literatur im Kontext 'kleiner' slavischer Literaturen*, Oldenburg [2012] (рукапіс рыхтуецца да друку).
- Koehler 2000: K. Koehler, *Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis (Pieśń o żubrze, jego postaci, dzikości i o polowaniu na niego) Mikołaja Hussowczyka*, w: *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach*, II, Bochnia-Kraków-Warszawa 2000, c. 192-197.
- Lempicki 1952: S. Łempicki, *Renesans i humanizm w Polsce: Materiały do studiów*, Kraków 1952.
- Lituanus 1615: M. Lituanus, *De moribus Tartarorum, Litanorum et Moschorum, fragmina X multiplici historia referta*, in: Michalonis Lituani *De moribus Tartarorum, Litanorum et Moschorum, fragmina X multiplici historia referta*, Basel 1615, p. 1-41.
- Loewenstein 1999: B. Loewenstein, *Symbole, Mythen, nationale Integration: Anmerkungen zum Thema "Historische Feldbeherrschung"*, in: E. Behring u. a. (Hrsg.), *Geschichtliche Mythen in den Literaturen und Kulturen Ostmittel- und Südosteuropas*, Stuttgart 1999, S. 23-31.
- Lukaszewicz 1849: J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, I, Poznań 1849.
- Münkler, Münkler 2000: H. Münkler, M. Münkler, *Lexikon der Renaissance*, München 2000.
- Mylius 1564: [I. Mylius], *Divina gratia imperante Sigismundo Augusto Polonorum rege potentissimo, Magno Lithuaniae Duce etc. Victoria de Moschis reportata a Magnifico Domino Gregorio Chodcieuitio Castellano Vilmensi, Capitaneo Grodnensi, stipendiarii militis supremo gubernatore*, Wien 1564.
- Narbutas 1998: S. Narbutas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano "Radviliadoje"*, Vilnius 1998.
- Narbutas 2009: S. Narbutas, *Radvanas anuo metu ir dabar*, in: *Joannes Radvanus. Opera / Jonas Radvanas. Raštai*, iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas, Vilnius 2009, p. 335-375.

- Nekrashevich-Karotkaja 2011: Zh. Nekrashevich-Karotkaja, *Kultūrinis ir istorinis mecenatystės fenomeno įprasminimas LDK Renesanso epochos lotyniškai rašiusių poetų kūryboje*, in: J. Liškevičienė (sudarytoja), *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai / Celestial patrons and terrestrial benefactors*, Vilnius 2011 (= Acta Academiae artium Vilmensis, 60), p. 25-35.
- Niendorf 2006: M. Niendorf, *Das Großfürstentum Litauen. Studien zur Nationsbildung in der Frühen Neuzeit (1569-1795)*, Wiesbaden 2006.
- Nowak-Dłużewski 1966: J. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Czasy Zyguntowskie*, Warszawa 1966.
- Pollmann 1966: L. Pollmann, *Das Epos in den romanischen Literaturen: Verlust und Wandlungen*, Stuttgart-Berlin etc. 1966.
- Puchalski 2000: L. Puchalski, *Imaginärer Name Österreich. Der literarische Österreich-Begriff an der Wende vom 18. Zum 19. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2000.
- Rachuba et al. 2008: A. Rachuba, J. Kiaupienė, Z. Kiaupa, *Historia Litwy: Dwugłos polskolitewski*, Warszawa 2008.
- Radvanus 1592: I. Radvanus, *Radivilias sive De vita et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radivili <...> libri quattuor*, Vilnius [1592] (навуковае перавыданне тэкста: *Ioannes Radvanus. Opera / Jonas Radvanas. Raštai*, iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas, Vilnius 2009).
- Rees 1983: C.J. van Rees, *How a literary work becomes a masterpiece: on the three-fold selection practised by literary criticism*, "Poetics", XII, 1983, 4-5, pp. 397-417.
- Ročka 2002: M. Ročka, *Lietuvos gamtos vaizdai Mikalojaus Husoviano kūryboje*, in: Id., *Rinkiniai raštai*, Vilnius 2002, p. 19-42.
- Rothe 2011: H. Rothe, *Slavia Latina у Средньовіччі між Slavia Orthodoxa та Римською імперією (напа римський та імператор)*, w: Id., *Szkice o literaturze polskiej i ukraińskiej*, Siedlce-München 2011, s. 21-32.
- Sarbievius 2009: M.C. Sarbievius, *Poetica. Volumen I. Praecepta poetica. De perfecta poesi / Poetika. I tomas. Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją*, Vilnius 2009.
- Smotrycki 1621: [M. Smotrycki] *Verificatia niewinności powtore wydana*, [Vilnius 1621].
- Szczerbicka-Ślęk 1973: L. Szczerbicka-Ślęk, *W kregu Klio i Kalliope: Staropolska epika historyczna*, Wrocław-Warszawa etc. 1973.
- Ulčinaite 1995: E. Ulčinaite, *Literatura neolaciniška jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej*, w: J. Axer (pod red.), *Łacina w Polsce: zeszyty naukowe*, 1-2. *Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, Warszawa 1995, s. 27-43.

- Ulčinaite 2001: E. Ulčinaite, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius 2001.
- Ulčinaite 2006: E. Ulčinaite, *Literatura łacińska*, w: V. Ališauskas etc. (oprac.), *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: Analizy i obrazy*, Kraków 2006, s. 282-299.
- Veteikis 2007: T. Veteikis, *Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose*, in: *Mikalojus Husovianas. Raštai / Nicolaus Hussovianus. Opera*, Vilnius 2007, p. 205-302.
- Vida s. a. *Marci Hieronymi Vidae Cremonensis De arte poetica lib[ri] III*, [s.l., s.a.].
- Visliciensis 1516: *Belli Pruteni tres libelli per Ioannem Visliciensem editi*, Kraków 1516, p. I n. p. (навуковае перавыданне тэкста: Ян Вісліцкі, *Пруская вайна = Ioannis Visliciensis Bellum Prutenum*, на лац. і беларус. мовах; уклад, перакл., камент. Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай, Мінск 2005).
- Zabłocki 1976: S. Zabłocki, *Od prerenesansu do Oświecenia: Z dziejów inspiracji klasycznych w literaturze polskiej*, Warszawa 1976.

Abstract

Žanna Nekraševič-Karotkaja

Epic Poetry as a Means for Transmitting Social (Symbolic) Capital in Renaissance and Baroque Literature: the Artistic Experience of the Grand Duchy of Lithuania

This article attempts to show the emergence and development of epic poetry in the Latin language literature of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century-the first third of the 17th century with regard to the art history and sociological concept by Pierre Bourdieu (theory of fields). From such point of view the work of the authors at that time can be seen as the specific ways of positioning in the literature of the Grand Duchy of Lithuania. Latin culture (Latinitas) was significant in forming cultural capital in the Grand Duchy of Lithuania and works in Latin were the main means for transmitting social capital, which was also symbolic capital under the influence of certain habitus. Among such works are first of all the public and political ideas that were essential at that time (*translatio imperii*, “Jagellonian” patriotism), as well as the Polemon Legend. The *herois perfecti* idea became a significant part of symbolic capital at that time. This idea provided legitimate access to the Consecration process and was embodied in the idealized images of the agents in the field of temporal authority (that of a grand prince, a king or a magnate). The axiological potential of this symbolic capital at the point where the fields of literature and authority intersect was so great and acceptable within the European context that not only local but also foreign authors were actively integrated into the field of the Grand Duchy of Lithuania (which was also closely linked to the respective literature of the Polish Crown).

Keywords

Neo-Latin Poetry; Renaissance; Literature of the Grand Duchy of Lithuania (Lithuanian and Belarusian).